

ИНСТИТУЦИОНАЛНЕ НАПЕТОСТИ И РЕАРТИКУЛИСАЊЕ РЕЖИМА ВИДЉИВОСТИ: 61. БИЈЕНАЛЕ У ВЕНЕЦИЈИ

Након тродневног вернисажа, обележеног геополитичким тензијама, протестима и штрајком, деветог маја 2026. године отворено је 61. Бијенале уметности, које ће у просторима Ђардина, Арсенала, као и у различитим националним павиљонима широм Венеције, трајати до 22. новембра.

Због низа трагичних околности и укрштања уметничких и политичких наратива, 61. Бијенале, које се одвија између првобитне кустоске замисли и актуелног међународно-политичког оквира, тешко је посматрати изоловано од глобалних сукоба и нестабилности. Наиме, главна кустоскиња Којо Коу (*Koyo Kouoh*, 1967–2025), прва кустоскиња афричког порекла на тој функцији у историји Бијенале, преминула је непосредно пре јавног представљања концепта *У молским кључевима* (*In Minor Keys*), па се њен пројекат реализује постхумно, без могућности да га додатно тумачи или да реагује на актуелни глобални контекст.

Првог дана вернисажа мрежа интернационалних уметника, кустоса и културних радника ANGA организовала је протесте и перформансе због учешћа Израела, оптужујући Бијенале за „саучесништво” у актуелним политичким кризама. Групе *Pussy Riot* и *FEMEN* протестовале су испред руског павиљона, чији је повратак – први пут након инвазије на Украјину 2022. године – изазвао снажне реакције Украјине, Европске уније и дела међународне уметничке заједнице, док су трећи дан обележиле протестне шетње ка Арсеналу и штрајк културних радника – око двадесет седам националних павиљона било је делимично или потпуно затворено, а поједини уметници су, у оквиру главне изложбе, симболично прекрили или изменили своје радове.

Раније је саопштено да, пошто процес селекције није био окончан за живота главне кустоскиње, Златни лав за животно дело неће бити додељен, а девет дана пре званичног отварања Бијенале стручни жири је поднео колективну оставку уз образложење да не жели да процењује радове аутора који долазе из земаља „чији су лидери оптужени за злочине против човечности”. Фондација Бијенале је зато саопштила да ће одлуку о најпрестижнијим наградама донети публика, да би потом више десетина уметника са главне изложбе, као и тимови бројних националних павиљона, објавили да се „у знак солидарности са жиријем” повлаче из конкуренције за награде. На крају је и Министарство културе Италије саопштило да ће Павиљон Русије, после званичног отварања, бити затворен за публику.

У исто време, широм Венеције били су постављени плакати који су најављивали фиктивне догађаје посвећене украјинским уметницима страдалим у рату, док

је публику по улазу у Ђардине дочекао камион са бетонском скулптуром јелена у форми оригамија. *Оријами јелен* украјинске уметнице Жане Кадирове, номадски објекат који реферише на искуство расељености и губитак дома, првобитно је био постављен у Покровску, а потом је из ратом погођеног града преношен у разне европске градове.

Мада се оквир 61. Бијенала надовезује на концептуалне дискурсе претходна два издања, и везан је за постфеминистичка и постколонијална преиспитивања, и даље остаје дилема да ли је реч о структурној трансформацији или само о корекцији репрезентације унутар постојећег система видљивости. Подсетимо, на Централној изложби 59. Бијенала први пут је излагало више уметница него уметника, док је 60. издање наставило да проширује дискурс „другости” именовањем кустоса из Латинске Америке који је усмерио фокус ка аутохтоним ауторима, мигрантима, LGBTQ+ уметницима и уметницама, историјски позиционираним на периферији институционалног система.

У том смислу 61. Бијенале показује континуитет, али и напредак: први пут је кустоскиња Централне изложбе једна од најзначајнијих фигура савремене афричке и глобалне уметничке сцене, препознатљива по мапирању постколонијалних историја и потиснутих гласова, нарочито жена афричког порекла – носитељки алтернативних архива и наратива, чија се кустоска концепција ослања на интерсекционалност, аналитички оквир којим Кимберли Креншо указује како род, раса, класа и колонијална историја нису одвојене категорије већ испреплетене инфраструктуре моћи. Концепт *У молским кључевима* реферише и на романе Габријела Гарсије Маркеса *Сћо јодина самоће* (1967) и Тони Морисон *Вољена* (1987), док посебно место заузима „Поетски караван”, историјски пројекат Којо Коу са групом афричких песника из 1999. године, на актуелном Бијеналу реактивиран као перформативни омаж њеном раду.

Кустоскиња Коу је, са својим тимом, за Централну изложбу одабрала сто десет уметника, уметничких парова, колектива и организација уметника из различитих земаља и региона света. Концепт изложбе је засновала на стратегији „успоравања” и антимонументалном приступу, са нагласком на ленд арту, истраживању заједнице и процесуалности. Инспирирана карневалским праксама и партиципацијом, акцентовала је колективно учење, размену и друштвену одговорност, изван логике тржишта и спектакла. У том оквиру изложба је постављена кроз тематске целине: „светилишта” (меморија и ритуали), „процесије” (партиципативне форме), „школе” (транснационалне размене) и „одмор” (успоравање и контемплација), као и перформативне праксе „у којима тело функционише као носилац знања и искуства”.

На 61. Бијеналу реализују се и изложбе у сто националних павиљона. Први пут учествују: Република Гвинеја, Екваторијална Гвинеја, Науру, Катар, Сијера Леоне, Сомалија и Вијетнам, док Ел Салвадор први пут наступа у сопственом павиљону. Истовремено, Иран је одустао од учешћа.

Бојкот павиљона Русије и Израела била је доминантна тема у данима вернисажа, али и преиспитивање односа националних павиљона и Централне изложбе, као и то у којој су мери концепти националних селекција релевантни. На појединим локалним нивоима, укључујући и Србију, вођене су дебате у вези са процедурама

селекције, транспарентности и репрезентативности уметничких избора, што је указало на шири проблем уметничке легитимности институционалних одлука, као и на све израженије преплитање уметничких и политичких дискурса.

Током вернисажа најпосећенији, а на друштвеним мрежама и највиралнији, био је аустријски павиљон, а у редовима се чекало и испред павиљона Немачке, Француске, Данске, Јапана, Белгије, као и Велике Британије, где излаже добитница Тарнерове награде Лубаина Химид, једна од кључних фигура британске савремене уметности и покрета *British Black Arts Movement*.

Најконтроверзнији, аустријски павиљон – захваљујући пројекту *Seaworld Venice* Флорентине Холцингер, који спаја перформанс, позориште и инсталацију, и тематизује апокалиптичне сценарије – претворен је у имерзивни простор налик воденом парку, постројењу за пречишћавање воде и ритуалној архитектури. Перформанси, који се одвијају испред и унутар павиљона – укључујући уметницу која нага виси наглавачке у великом звону, извођачицу на цет-скију, као и инсталацију у којој је тело перформерке уроњено у течност насталу пречишћавањем урина – користе ефекат шока како би публику увели у причу о масовном туризму и климатској кризи „у свету у којем трпимо последице сопствених еколошких и политичких пракси”. Нага тела, потпуно изложена и зависна од технологије, у овом случају не функционишу као објекти спектакла, већ као средство за преиспитивање односа између човека и света.

Иако хетерогеност националних павиљона у односу на Централну изложбу усложњава могућност читања Бијенала као кохерентног наратива, реч је о конститутивној одредници самог формата. Кључно је што Централна изложба 61. Бијенала наглашава да пропитивање траума није завршено и да маргинализовани гласови нису „позадина” него центар наратива те да се изложба успоставља као простор преиспитивања режима видљивости, уз интерсекционалност као аналитички оквир.

Концепт *У молским кључевима* деконструише механизме културног искључивања, концептуализујући бинарне релације „центра” и „периферије” као пропусне, али рецепција уметничких пракси и даље је најчешће условљена историјски и културно конструисаним режимима перцепције у које су већ уписане категорије рода, расе и „другости”, што одлаже промене у постојећим структурама видљивости и устаљеним категоријама мишљења које изложба антиципира. С тим у вези, кустоска стратегија Којо Коу, заснована на принципу успоравања и процесуалности, артикулише „молске кључеве” као простор колективног мишљења, едукације и контемплације изван матрице спектакла, али отвара и дебату у којој мери „шапат усред буке света” посматраче може трансформисати у политички и друштвено одговорне субјекте.

Упркос оспоравањима и контроверзама које прате Бијенале уметности, Венеција током трајања ове манифестације и даље остаје једно од кључних места уметничке видљивости и легитимације, што потврђује и овогодишње присуство етаблираних фигура савремене уметности, међу којима су Марина Абрамовић, Џени Севил, Ширин Нешат, Ричард Принс, Артур Џафа, Ервин Вурм и Аниш Капур, који излажу у венецијанским палатама, академијама, галеријама, музејима и фондацијама.